माध्यमिक परीक्षा मॉडल प्रश्न–पत्र 2021
आदर्श प्रश्न–पत्रम्
संस्कृतम् (तृतीय भाषा)

समय : 3:15 घण्टे (सपाद होरात्रयम्) **पूर्णांक : 80**

परीक्षार्थिभ्यः सामान्य निर्देशाः

1 परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामांक अनिवार्यतः लेख्यः।

2 सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।

3 प्रत्येकस्य प्रश्नस्योत्तरं उत्तरपुस्तिकायामेव देयम्।

4 प्रत्येकस्य प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम्।

6. प्रश्नानां अंकभाराणि निम्नानुसाराणि सन्तिः

खण्ड	प्रश्नों की संख्या	अंक प्रत्येक प्रश्न	कुल अंक भार
खण्ड–अ(A)	1 (i से x) 2 से 11 =20	1	20
खण्ड–ब(B)	12 से 19 = 8	2	16
खण्ड–स(C)	20 से 23 = 4	4	16
खण्ड–द(D)	24 से 25 = 2	5	10
खण्ड–य(E)	26 से 28 = 3	6	18

खण्ड–अ

प्रश्न 01 अद्योलिखित प्रश्नानां उचित क्रमाक्षरं स्व उत्तरपुस्तिकायां लिखतु – **(10X1=10)**

(क) भारतवर्षस्य उत्तरस्यां दिशि वर्तते –
(अ) हिमाद्रि :/हिमालय : (आ) विन्ध्याचल :
(इ) समुद्रः/इन्दुसरोवर : (ई) गंगासागर :

(ख) बालकस्य किं नाम आसीत् ? (जृम्भस्व सिंह! दन्तांस्ते गणयिष्ये आघृत्य।)
(अ) रिपुदम : (आ) दुष्टदमन :
(इ) अरिदमन : (ई) सर्वदमन :

(ग) मुगलै : सह प्रवृत्तै प्रतापस्य मुख्यं युद्धमासीत् –
(अ) चितौडयुद्धम् (आ) उदयपुरयुद्धम्
(इ) हल्दीघाटीयुद्धम् (ई) चावण्डयुद्धम्

(घ) बाल्यकाले स्वामी केशवानन्द : आसीत् –
(अ) पशुचारक : (आ) चायविक्रेता
(इ) राजसेवक : (ई) रजक : प्रक्षालक :

(ङ :) अंहिसा अस्ति –
(अ) परमोधर्म : (आ) परंतप :
(इ) परमंसत्यम् (ई) उपर्युक्तं सर्वमपि

(च) महाराणा प्रताप : कथं स्वदेशं रक्षितुम् इच्छति –
(अ) धनै : (आ) प्राणै :
(इ) विचारै : (ई) उद्घोषै :

(छ) मरूदेशे के प्रसन्ना : सन्ति –
(अ) गाव : (आ) मनुजा :
(इ) देवा : (ई) एते सर्वेऽपि

(ज) 'वंशभास्कर' इति ख्यातस्य ग्रन्थस्य रचनाकारोऽस्ति –
(अ) भास्कराचार्य : (आ) सूर्यमल्लमिश्रण :
(इ) मल्लिनाथ : (ई) महाराज : सूरजमल्ल :

(झ) पृथिव्यां त्रिषु रत्नेषु एतत् न गण्यते –
(अ) जलम् (आ) अन्नम्
(इ) धनम् (ई) सुभाषितम्

(ञ) ''अपि स्वर्णमयीलंका'' इत्यादौ कः कं प्रतिब्रूते –

(अ) लक्ष्मण : रामं प्रति (आ) राम : लक्ष्मणं प्रति
(इ) राम : हनुमन्तं प्रति (ई) रामलक्ष्मणौ सीतां प्रति

प्रश्न संख्या 2–3 पर्यन्तं अद्योलिखित सारण्याम् अंकानां स्थाने संस्कृतपदै : समयम् लिखतु –

प्रश्न –2 प्रातः (6.30) .... वादने ईशवन्दना। 1
प्रश्न –3 सांय (7.15) .... वादने प्रीतिभोजनम्। 1

प्रश्न संख्या 4–6 पर्यन्तं अद्योलिखित रेखांकित शब्दं पुनः शुद्धंकृत्वा स्व उत्तरपुस्तिकायां लिखतु –

(4) श्यामः <u>नेत्रात्</u> काणः अस्ति। 1
(5) मोहनः <u>भिक्षुकं</u> वस्त्रं ददति। 1
(6) <u>हिमालयेन</u> गंगा निर्गच्छति। 1

प्रश्न संख्या 7–8 पर्यन्तं अद्योलिखित वाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कुरूत –

(7) सीतया पुस्तकं पठ्यते। 1
(8) अहम् ग्रामं गच्छामि। 1

प्रश्न संख्या 9–11 पर्यन्तं मंजूषाया प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखतु –

(9) गृहीत .... केशेषु मृत्युना धर्ममाचरत्। (अपि, इव, तत्र) 1
(10) कथमहं .... गच्छामि। (कुत्र, नूनम्, तत्र) 1
(11) जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गाद् .... गरीयसी। (यत् अपि, बहिः) 1

(खण्ड–ब)

प्रश्न 12 अद्योलिखित पदयोः सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखतु –

1 नमस्ते 1

2 कोऽपि 1

प्रश्न 13 अद्योलिखित पदयोः सन्धिं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखतु –

1 हरिः + शेते 1

2 पुनः + अत्र 1

प्रश्न 14 अद्योलिखित पदेषु समस्तपदानां विग्रहम् कृत्वा समासस्य नामापि लिखतु –

1 प्रतिदिनम् 1

2 उपकृष्णम् 1

प्रश्न 15 अद्योलिखित विग्रहपदानां समासं कृत्वा समासस्य नामापि लिखतु –

1 जनानाम् अभावः 1

2 विधिम् अनतिक्रम्य 1

प्रश्न 16–17 पर्यन्तं अद्योलिखित रेखांकित पदेषु विभक्ति तत् कारणं च लिखतु –

(i) उदयपुरं परितः जलम् अस्ति। 1

(ii) छात्रः विद्यालयात् बहिः गच्छति। 1

(iii) दैत्येभ्यः हरिः अलम्। 1

(iv) रामः लक्ष्मणेन सह वनं गच्छति। 1

प्रश्न 18 कोष्ठके प्रदत्त प्रकृति प्रत्ययाभ्यां पदं निर्माय वाक्यं पूरयत

(i) गुरूं .... शिष्यः सुखं लभते। (सेव्+शानच्) 1

(ii) ग्रामं .... तृणं पश्यति। (गम्+शतृ) 1

प्रश्न 19 अद्योलिखित वाक्ययोः रेखांकित पदेषु प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथककृत्वा लिखतु।

(i) मानवः सामाजिकः प्राणी अस्ति। 1

(ii) बालकोऽयं गुणवान् अस्ति। 1

(खण्ड–स)

प्रश्न संख्या 20 अद्योलिखितेषु अष्टसु प्रश्नेषु कतिपयानि चत्वारि प्रश्नानां उत्तराणि संस्कृत माध्यमेन लिखतु। (1X4=4)

(i) विद्यायाः प्रकारद्वयं किमस्ति ?

(ii) बालकः कस्य वंशस्य आसीत् ?

(iii) प्रतापस्य शासनकाले कः मुगलशासकः आसीत् ?

(iv) स्वामिनः केशवावन्दस्य संस्कृताध्ययनं कुत्र अभवत् ?

(v) मूढैः कुत्र रत्नसंज्ञा विधीयते ?

(vi) प्रतापः कस्य अभावे किमपि कर्तुम् असमर्थः ?

(vii) चरकाचार्येण मरूभूमेः का विशेषता प्रकटिता ?

(viii) 'जाट–प्लेटो' कः कथ्यते

प्रश्न संख्या 21 अद्योलिखित गद्यांशस्य सप्रसंग हिन्दी भाषयां अनुवादं करोतु – **4**

सत्यंवद। धर्मचर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्याय–प्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्। देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवोभव। पितृदेवो भव। आचार्य देवोभव। अतिथि देवो भव। यानि अनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि नो इतराणि।

अथवा

प्रथमा – तथा (इति निष्क्रान्ता)
बालः – अनेनैव तावत् क्रीडयिष्यामि (इति तापसी विलोक्य हसति)
तापसी – भवतु, न मामयं गणयति (पार्श्वमवलोक्य)
कोऽत्र ऋषिकुमाराणाम् ? (राजानमवलोक्य)
भद्रमुख, एहि तावत्! मोचयानेन डिम्भलीलया
बाध्यमानं बाल मृगेन्द्रम्।
राजा – उपगम्य। (सस्मितम्) अयि भो महर्षिपुत्र।

प्रश्न संख्या 22 अद्योलिखित गद्यांशस्य सप्रसंग हिन्दी भाषयां अनुवादं करोतु – **4**

तेन पुनः सैन्यशक्ति संग्रहकार्यम् आरब्धम्। महासैन्यं च रचयामास। तया सेनया च मुगलशासनं प्रति स्वातन्त्र्य युद्धं प्रारभत। स्वराज्यहस्तच्युतान् अनेकभागान् पुनः हस्तगतान् कृतवान्। तेषु मोही, गोगुन्दा, उदयपुरम् इत्यादयः मुख्याः आसन्। स्वराज्ये शान्तिं संस्थाप्य 'चावण्ड' नामकं स्थानं स्वराजधानीम् अकरोत्

अथवा

प्रथम भिल्ल : – हा भगवन्। अद्य कीदृशः समयः आगतः ?
प्रतापः अपि स्वदेशं परित्यज्य अन्यत्र प्रस्थितः अस्ति।

द्वितीय भिल्ल : – न जाने अस्य मेवाडदेशस्य भाग्ये किं लिखितम् अस्ति। हे दीनदयालो! परमेश्वर! त्वमपि अद्य इयान् निष्ठुरः कथं जातः!

तृतीय भिल्ल : – हा धिक्। वराकस्य समीपे न जीवन सामग्री न च युद्ध सामग्री एव विद्यते। मातृभूमेः दुर्दशां स्वचक्षुषा कथं द्रक्ष्याम : ? (रोदिति)

प्रश्न संख्या 23 अद्योलिखित पद्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दी भाषायां अनुवादं करोतु – **4**

गायन्ति देवाः किल गीतकानि
धन्यास्तु ते भारत भूमि भागे।
स्वर्गापवर्गास्पद मार्गभूते
भवन्ति भूयः पुरूषाः सुरत्वात्।।

अथवा

गावः प्रसन्नाः मनुजाः प्रसन्नाः
देवा प्रसन्नाः व्रतदानयज्ञैः।
किं नाम तद्यन्न मरौ समृद्धं।
विद्या–समृद्धो भवता विधेय :।।

(खण्ड–द)

प्रश्न संख्या 24 अद्योलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथा निर्देशं लिखत – 5

मातृभूमिं प्रति प्रेम्णः, त्यागस्य, आत्मोत्सर्गस्य, सर्वस्वार्पणस्य च नैके समुज्ज्वलाः पृष्ठाः राजस्थानस्य इतिहासे मिलन्ति परन्तु 'रातीघाटी' नामकस्य युद्धस्य उल्लेख राजस्थानस्य इतिहासे लुप्त प्रायः वर्तते। बादशाह बाबर इत्यस्य पुत्रः (हुमायुँः इत्यस्य अनुजः) कामरान् बीकानेरस्य राजाराव जैतसी च–इत्यनयोः द्वयोःमध्यं बीकानेरे घटितं महत्त्युद्धं भारतीय शौर्यस्य गौरवशालिनी कथा अस्ति। अस्य युद्धस्य तिथि 26 ओक्टोबर 1534 ईस्वी इत्यस्ति। भारतं जेतुम् लाहोरात् आगतः कामरानः पलायितः। तस्य शिस्त्राणं (मुकुटम्) मध्ये मार्गं ''छोटड़िया'' ग्रामे पतितम्। अद्यापि तन्मुकुटम् तद्ग्रामे सुरक्षितम् अस्ति। अस्य ''रातिघाटी'' युद्धस्य किञ्चिद् विस्तृतं वर्णनं ''बीठसूजा'' इत्येनेन रचिते ''छन्द राव जैतसी रो'' इत्येस्मिन् ग्रन्थे वर्तते। अस्य च ग्रन्थस्य उद्धारं डॉ. एल.पी. टेस्सीटोरी अकरोत्।

प्रश्ना –1 अस्य अनुच्छेदस्य समीचीनं शीर्षक लिखतु। 1
2 रातीघाटी युद्धं कयोः द्वयोः मध्येऽभवत् ? 1
3 ''छन्दरावजैतसी रो'' इत्यस्य लेखकः कः ? 1
4 शिरस्त्राणं शब्दस्य किं अर्थम् ? 1
5 राती घाटी–युद्धं कुत्र कदा च घटितम् ? 1

अथवा

अस्माकं देशे षड् ऋतवः नवचेतना सञ्चरणाय समायान्ति। तत्रापि वर्षाकालं दृष्ट्वा सर्वे नन्दन्ति। अयं ग्रीष्मानन्तरं समायाति। वर्षाकाले आकाशे मेघाः आयान्ति। ते गर्जन्ति वर्षन्ति च। सौदामिन्यः स्फुरन्ति। सर्वत्र जलं भवति। वर्षाजलैः स्नाता वसुन्धरा मोदते। सर्वत्र हरीतिमा विभाति। वर्षाकाले मण्डूका रटन्ति। मयूराः नृत्यन्ति। वृक्षा पल्लविता भविन्त। निर्झराः मधुरं नदन्ति, नद्यः वेगेन वहन्ति। वर्षाकाले ग्रामे मार्गाः पंकमयाः भवन्ति। जलाशयाः कूपाः अपि पूर्णाः भवन्ति। कृषकाणां कृते वृष्टि एवं जीवनम् अस्ति। 2

1 अस्य गद्यांशस्य समुचित शीर्षकं लिखत। 1
2 कैः स्नाता वसुन्धरा भोदते। 1
3 केषां कृते वृष्टिः एव जीवनम् अस्ति ? 1
4 वर्षाकाले कुत्र मार्गाः पंकमयाः भवन्ति ? 1
5 अस्माकं दशे षड् ऋतवः किमर्थं समायान्ति ? 1

प्रश्न संख्या 25 वैदिक साहित्यं प्रमुखतया द्विविधम् अस्ति मन्त्ररूपः ब्राह्मण रूपश्च। मन्त्र समुदाय एव संहिता शब्देन व्यवह्यीयते। ब्राह्मण रूपः वेद भागः संहिता भागस्य व्याख्या रूपः विद्यते। ब्राह्मण भाग याग स्वरूप बोधकः अस्ति। एषः विभक्ति भवति– ब्राह्मणम्– आरण्यकम् उपनिषद् च यज्ञ स्वरूप प्रतिपादकः ब्राह्मणभागः। अरण्ये पठिताः यशस्य आध्यात्मिकरूपं विवेचयन्तः वेद भागः आरण्यकानि।

1 अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखतु। 1
2 ब्राह्मणभागः कस्य बोधकः अस्ति ? 1
3 मन्त्र समुदायस्य अपरं नाम किम् अस्ति ? 1
4 यज्ञस्य आध्यात्मिकं रूपं के विवेचयन्ति ? 1
5 यज्ञः स्वरूप प्रतिपादकः के सन्ति ? 1

अथवा

परेषां प्राणिनामुकारः परोपकारोऽस्ति। परस्यहित सम्पादनं मनसा वाचा कर्मणा च अन्येषां हितानुष्ठानमेव परोपकारशब्देन गृह्यते। संसारे परोपकारः एवं सःगुणो विद्यते येन मनुष्येषु सुखस्य प्रतिष्ठा वर्तते। परोपकारेण ह्रदयं पवित्रं सरलं, सरसं, सदयं च भवति। सत्पुरूषा कदापि स्वार्थ पराः न भवन्ति। ते परेषां दुःखं स्वीयं दुःखंमत्वा तन्नाशाय यतन्ते। सज्जनाः परोपकारेण एवं प्रसन्नाः भवन्ति।

1 अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखतु। 1
2 परोपकारः कः अस्ति ? 1
3 परोपकारेण ह्रदयं कीदृशं भवति ? 1
4 सज्जनाः केन प्रसन्नाः भवन्ति ? 1
5 सत्पुरूषाः कदापि किं न भवन्ति ? 1

(खण्ड–य)

प्रश्न संख्या 26 भवान् राजकीय–उच्च–माध्यमिक–विद्यालय–सोमपुरस्य दशमकक्षायाः विद्यार्थी सुरेशः। भवतः पिता अतीव निर्धनः अस्ति। स्वस्य प्रधानाचार्याय शुल्कमुक्त्यर्थम् एकं प्रार्थनापत्रं लिखतु। 6

अथवा

भवान् गोविन्दः। स्वकीयं मित्रं राजेन्द्रं प्रति स्वविद्यालयस्य वार्षिकोत्सवविषये अद्योलिखितपत्रं मंजूषापदसहायतया पूरयित्वा लिखतु।

परिवारे, वार्षिकोत्सवस्य, पत्रोत्तरं, स्वकरकमलेन, कुशलताम्, विविधाः, स्वीकृतवान्, पुरस्कारम्

शैलपुरतः

दिनांक :– 17.12.2020

प्रियमित्रं राजेन्द्र।

नमस्ते।

अत्र अहं कुशलं, भवतः .... कामये। फरवरी मासे पच्चमे दिनांके मम विद्यालये .... आयोजनम् अभवत्। आस्मिन् दिवसे .... प्रतियोगिताः अभवन्। अहमपि धावनप्रतियोगितायां, वादविवादप्रतियोगितायां च भाग ....। पुरस्कारवितरणसमारोहे अस्माकं क्षेत्रस्य विधायकमहोदयः .... परुस्कारवितरणं कृतवान्। अहमपि .... प्राप्तवान्।

अस्तु .... सर्वेभ्यः यथायोग्यं नमस्काराः, ... शीघ्रमेव प्रेषणीयम्।

भवतः मित्रम्

गोविन्दः

प्रश्न संख्या 27 मंजूषायाः उपयुक्तपदानि गृहीत्वा पितापुत्रयोः मध्ये योगदिवसविषये संवादं पूरयतु। 6

(कुर्वन्ति, आगच्छ, जूनमासस्य, कार्यक्रमः, शक्नोमि, अस्माकम्, योगदिवसे, अन्तराष्ट्रियदिवसः)

पुत्र– भोः पितः। .... 29 दिनांके कः दिवसः भवति ?

पिता – अरे। तस्मिन् दिने तु .... भवति।

पुत्रः– योगदिवसे के .... भवन्ति ?

पिता – .... विश्वेजनाः प्रणायामं व्यायामं च कुर्वन्ति।

पुत्र– योगेन .... स्वास्थ्यं सम्यक् भवति वा ?

पिता – आम्। ये योगं .... ते रूग्णाः न भवति।

पुत्र – तर्हि अहम् अपि योगं कर्तुं .... वा ?

पिता – किमर्थं न, ... आवां योगं करवाव।

अथवा

मंजुषायाः उपयुक्त पदानि गृहीत्वा अद्योलिखितं ''मातापुत्रयोः'' संवादे पूरयत !

मंजूषा – नैव, दीपावली, स्वयमेव, स्वयसि, तिमिराच्छन्नं, सन्ध्यासमयः, तान्, अत्रानय, दीपिकाः, स्वस्ति।

पुत्रः– मातः किं त्वमद्य पक्वान्नं मिष्ठान्नं च .... ?

माता – पुत्र किं त्वं न जानासि यत् अद्य .... उत्सवः अस्ति ?

पुत्रः – .... तु। कथय, दीपमालिकायाः उत्सवः कीदृशः भवति ?

माता – अस्तु, त्वं .... ज्ञास्यसि। अघुना .... सञ्जातः नभः च .... अस्ति ?

पुत्रः – ततः किम् ?

माता – गृहे .... सन्ति। त्वं तान् ....। अहं तान् प्रज्वालयामि

पुत्रः – यदाज्ञापयति माता।

माता – स्वस्ति अस्तु।

प्रश्न संख्या 28 अद्योलिखित वाक्येषु केषांचन षड् वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं करोतु। 1+1+1+1+1+1 = 6

1 विद्या विनम्रता प्रदान करती है।
2 जननी और जन्मभूमि स्वर्ग से भी महान है।
3 विपत्ति के समय दोषारोपण करना ही कायरपुरूष का लक्षण है।
4 कृष्ण के चारों ओर बालक है।
5 हम सब नाटक देखते है।
6 राजेश महेश का मित्र है।
7 मोहन वाराणसी जाता है।
8 घोडा घास खाता है।
9 विद्यालय में अध्यापक है।
10 राधा भोजन पकाती है।
11 राम कक्षा में पढ़ता है।
12 हम दोनों कहाँ जाते है।